

**SOLIQ MA'MURCHILIGIDA JORIY ETILGAN JISMONIY
SHAXSLARDAN OLINADIGAN SOLIQLARNI UNDIRISH
MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI**

O'taganov Anvar Nurxonovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0008-5480-1221

anvar.otaganov@soliq.uz

Annotatsiya: Maqolada mahalliy budjetlar daromad bazasini shakllanishi, unda yer solig'i va mulk solig'ining ahamiyati va ilmiy-amaliy asoslari yoritib berilgan. Mahalliy budjetlar daromadlari barqarorligini ta'minlash imkoniyatlari asoslangan. Yer hamda mulk solig'ining mahalliy budjetlar daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyatini oshirish yuzasidan tartib va amaliy tavsiyalar taklif etildi. Bundan tashqari, mahalliy budjet daromadlarini oshirish yo'llari bo'yicha tadqiqot olib borilgan bo'lib, mavzu doirasida iqtisodchi olimlarning tadqiqotlari o'rganilib, xulosa va takliflar shakllantirildi.

Kalit so'zlar: yer, yer solig'i, ko'chmas mulk, mahalliy budjet, mahalliy budjet daromadlari, mahalliy hokimiyat organlari, mahalliy soliqlar, resurs soliqlari, soliq, budjet, soliq stavkasi, soliq hisoboti, soliq tushumlari, soliq imtiyozlari.

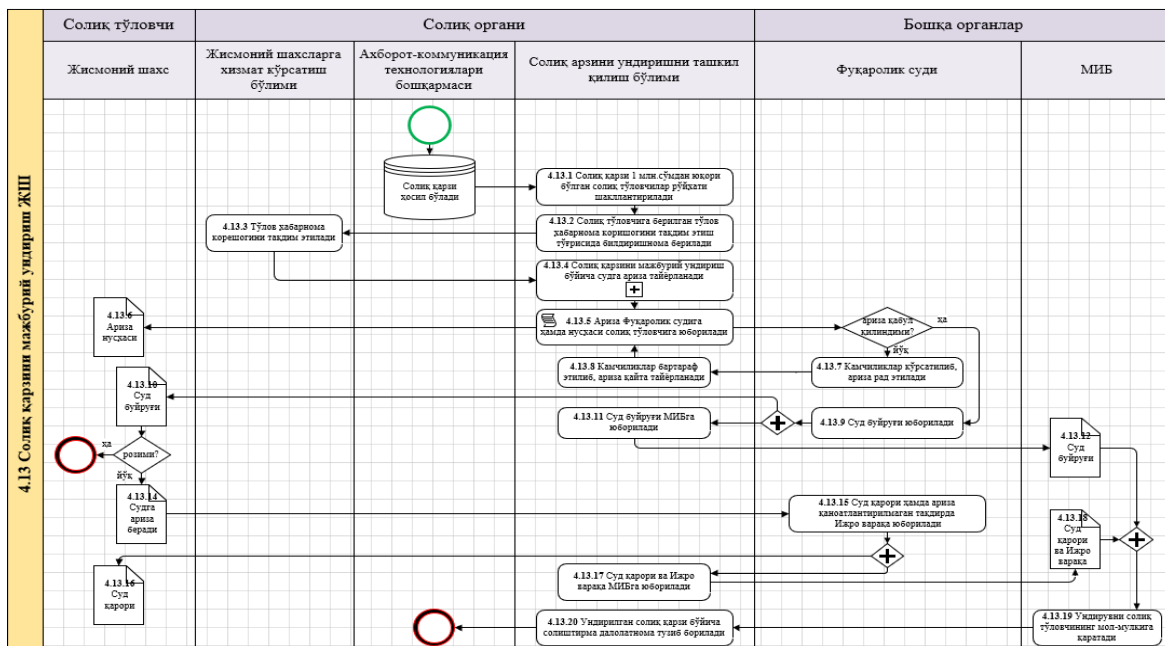
Kirish:

O'zbekiston Respublikasining bozor iqtisodiyotiga o'tishi sharoitida iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish faqat barqaror soliq tizimi mavjud bo'lganda mumkin bo'lib, uning ajralmas elementi sifatida jismoniy shaxslarga soliqlar iqtisodiyotning rivojlanish bosqichlarida davlat aralashuvnining iqtisodiy faolligi zaruriyatini va soliq to'lovchining soliqlar shaklda ma'lum darajadagi pul mablag'larini to'lovini real imkoniyatlarini muhim tomonlarini hisobini oladigan budjet-soliq siyosatini amalga oshirishni talab qiladi. Jumladan, resurslardan foydalanishda iqtisodiy mexanizmlarga ustuvorlik berilishi orqali ulardan foydalanishni tartibga solish mexanizmi yaratildi va bu jarayon davrga mos ravishda takomillashib bormoqda. Resurslardan samarali foydalanishga qaratilgan iqtisodiy mexanizm elementlarining eng muhimi – bu albatta soliqqa tortishdir. Bu o'z navbatida turli darajadagi budjetlar va budjetdan tashqari fondlarni shakllantirish uchun zarur.

So'nggi yillarda budjetlar daromadlari budjetlar xarajatlariga nisbatan doimiy ravishda kamni tashkil etmoqda. Ayniqsa so'nggi yillarda ularning orasidagi tafovut sezilarli ravishda farqlanganligini, ya'ni xarajatlarning keskin

oshib ketganligini ko'rishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan ochiq muloqoti doirasida belgilangan ustuvor vazifalar ijrosini ta'minlash, shuningdek, tadbirkorlik sub'ektlarining soliq yukini kamaytirish maqsadida qabul qilingan.

Farmonda 2022-yil 1-iyuldan bo'sh turgan binolar, foydalanilmayotgan ishlab chiqarish maydonlari, yashash uchun mo'ljallanmagan inshootlar, shuningdek, tugallanmagan qurilish ob'ektlariga (foydalanilmayotgan ob'ektlar) hamda ushbu ob'ektlar bilan band bo'lgan yer uchastkalariga nisbatan mol-mulk solig'i va yer solig'ining oshirilgan stavkalarini qo'llash, soliq imtiyozlari va preferensiyalarning amal qilishini to'xtatish tartibi (ta'sirchan soliq mexanizmi) bekor qilinganligi qabul qilingan. Bundan tashqari, foydalanilmayotgan ob'ektlar mulkdorlariga nisbatan oshirilgan stavkalarda qo'llanilgan ta'sirchan soliq mexanizmi natijasida hosil bo'lgan mol-mulk solig'i va yer solig'i bo'yicha mavjud soliq qarzi hisobdan chiqarilishi, soliq qarzini undirish bilan bog'liq sud va ijro ishlari tugatilishi belgilangan. O'zbekiston Respublikasining "Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida"gi Qonunining 3-moddasiga asosan sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini majburiy ijro etish O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi organlarining davlat ijrochilari tomonidan amalga oshirilmoqda. Jismoniy shaxslar bo'yicha jami 2177 nafar soliq to'lovchilarning qo'llanilgan ta'sirchan soliq mexanizm bo'yicha 502,3 mlrd. so'mlik soliq qarzini mol-mulk hisobidan undirish to'g'risidagi sud va soliq organlari qarorlari Majburiy ijro byurosi ish yurituviga olingan.

1-rasm. Jismoniy shaxslarning soliq qarzini undirishni tashkil qilish

choralari tarkibi¹

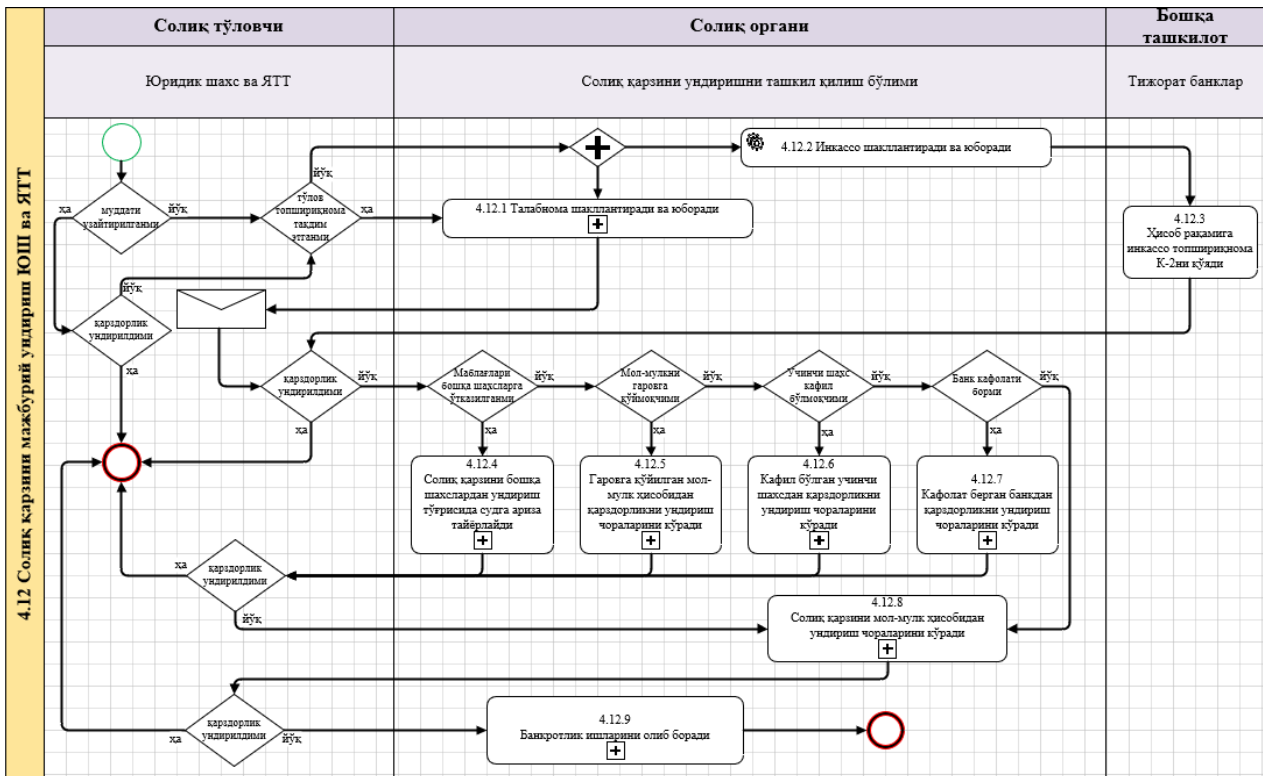
Jismoniy shaxslarning soliq qarzlarni majburiy undirishda 1-rasmda sxemaga asosan soliq to'lovchi jismoniy shaxs soliq qarzdorligi bo'yicha soliq organlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari boshqarmasida soliq qarzi hosil bo'ladi va soliq organlarida soliq qarzini undirishni tashkil qilish bo'limi tomonidan soliq qarzi 1 mln.so'mdan yuqori bo'lgan soliq to'lovchilar ro'yxati shakllantiriladi. Soliq to'lovchiga berilgan to'lov xabarnoma karishogini taqdim etish to'g'risidagi bildirishnoma beriladi va soliq organida jismoniy shaxslarga xizmat ko'rsatish bo'limi tomonidan to'lov xabarnoma koreshogini taqdim etiladi. Soliq qarzini undirish yuzasidan arizani fuqarolik sudiga hamda nusxasi soliq to'lovchiga taqdim etiladi. Fuqarolik sudidan qabul qilingan ariza o'rganib chiqilib sud buyrug'i chiqariladi. Agar arizada kamchiliklar aniqlansa kamchiliklar ko'rsatilgan holda ariza rad etiladi. Rad etilgan ariza soliq organlari tomonidan kamchiliklar bartaraf etilib ariza qayta tayyorlanadi va qaytadan fuqarolik sudiga kiritiladi. Sud buyruqi soliq organlari orqali Majburiy ijro buyurosiga ijro uchun yuboriladi. Sud qarori va ijro varaqasini Majburiy ijroga yuboriladi. Majburiy ijro buyurosi undiruvni soliq to'lovchining mol-mulkiga qaratadi.

Hozirgi kunda soliq qarzi paydo bo'lgandan keyin uch kundan kechiktirilmay soliq organlari tomonidan yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlarga soliq qarzini uzish to'g'risidagi talabnoma yuboriladi, agar mustaqil to'lov topshiriqnomasi bankka taqdim etilmagan bo'lsa, inkasso topshiriqnomasi qo'yiladi. Soliq organining talabnomasiga berilgan sanadan boshlab o'n kalendar kun ichida yuridik shaxs o'z e'tirozlarini bildirishi lozim. E'tiroz bildirilmagan taqdirda tan olingan soliq qarzi sifatida e'tirof etilib, o'n besh kalendar kun ichida soliq qarzi to'lanmagan taqdirda soliq organining qarori bilan qarzdorning mol-mulki xatlovga olinadi. Mazkur jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar bo'yicha soliq qarzдорligini undirish yuzasidan 19-rasmda keltirilgan sxema asosida amalga oshiriladi. Ushbu choralar qo'llanilgandan keyin ham soliq qarzi o'ttiz kalendar kun ichida to'lanmagan taqdirda, soliq organi qarzdorning mol-mulkiga qaratish to'g'risida qaror qabul qilib, qaror ijrosini ta'minlash uchun Majburiy ijro byurosiga yuboradi hamda majburiy undiruv ishlari Majburiy ijro byurosi tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu muajburiy ijroga qaratish bo'yicha 19-rasmda keltirilgan shaklda amaldagi normativ-huquqiy hujjat asosida joriy etilgan. Soliq organlari qarorlari ijrosi Majburiy ijro byurosi tomonidan ikki oy davomida ijrosi ta'minlanishi zarur. Qarzdorning mol-mulki va boshqa aktivlari mavjud

¹ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.
www.tadqiqotlar.uz

emasligi sababli soliq qarzini undirish imkoniyati bo'lmaganligi sababli Majburiy ijro byuroси tomonidan soliq organlari qarorlari qaytarilganda, soliq organi tomonidan qarzdorni to'lovga qobiliyatsiz deb topish to'g'risida sudga ariza kiritiladi.

Soliq to'lovchilarni tugatish jarayonida qarzdorning barcha majburiyatlari jamlanib, mol-mulk va daromadlarni aniqlash ishlari olib boriladi. Soliq qarzi va boshqa majburiyatlarni uzishga qarzdorning mol-mulkleri va boshqa aktivlari yetarli bo'lmasa, to'lanmasdan qolgan soliq qarzi umidsiz deb topiladi hamda sud qarori bilan qarzdor faoliyati tugatiladi va soliq qarzi hisobdan chiqariladi. Yuridik shaxsning mol-mulkleri soliq qarzini qoplashga yetarli bo'lmagan taqdirda, soliq organi qoplanmagan soliq qarzini korxonaning rahbari, ta'sischi (muassis)lari shaxsiy mulkidan undirish yuzasidan sudga ariza kiritiladi. Shundan so'ng, sud qarori asosida korxonaning soliq qarzini rahbari, ta'sischi (muassis)lari shaxsiy mulkidan undirish ishlari Majburiy ijro byuroси tomonidan amalga oshiriladi. Ijro harakatlarini olib borish davrida rahbar, ta'sischi (muassis)larning ish haqi daromadlariga qaratish, ularning O'zbekiston Respublikasi hududidan chetga

chiqishiga taqiq solish kabi majburiy undiruv choralari qo'llanilishi mumkin.

2-rasm. Jismoniy shaxslarning soliq qarzini undirishda sud organlariga hujjatlar taqdim etish choralari²

Soliq organlari tomonidan joriy yilning davomida soliq qarzi undirilishini

² Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.
www.tadqiqotlar.uz

tashkil etish yuzasidan soliq qarzini uzish to'g'risida talabnomalar yuboriladi, yuborilgan talabnomalar asosida qarzdordan soliq qarzi qisqartiriladi, soliq organlarining qarzdorning soliq qarzini undirish yuzasidan mol-mulkni xatlash to'g'risida qarori asosida mol-mulklar xatlovga olinadi, soliq organlari tomonidan qarzdorlarning bank hisobvaraqlariga inkasso topshiriqnomalari qo'yiladi va inkasso topshiriqnomalari bilan qarzdorlarning soliq qarzi undiriladi, qarzdorning xorijiy valyuta mablag'lari hisobvaraqlari banklariga taqdimnomalar yuboriladi, soliq organlari qarzdorning soliq qarzi undiruvini mol-mulkiga qaratish haqida qarorlari qabul qilinib, Majburiy ijro organlariga yuboriladi, soliq organlari qarori asosida Majburiy ijro organlari tomonidan soliq qarzi undiriladi, majburiy ijro organlari tomonidan qarzdorning soliq qarzini undirish imkoniyati yo'qligi sababli soliq organlari qarori ijrosiz qaytariladi, soliq organlari tomonidan qarzdorning soliq qarzini to'lovga qobiliyatsizlik deb topish to'g'risida sudlarga arizalar kiritiladi, sud qarorlari asosida qarzdorning soliq qarzi soliq organlari qarorlari bilan hisobdan chiqariladi, tugatish jarayonida qarzdorning soliq qarzi undiriladi va subsidiar javobgarlik asosida qarzdorning soliq qarzini korxonahabari, ta'sischi (muassis)larining shaxsiy mol-mulki hisobidan undirish to'g'risida sudlarga arizalar kiritiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagilarni taklif qilamiz:

Mahalliy budjetlarning daromadlarini barqarorlashtirish jarayonida soliqlarning ahamiyatini oshirish hamda mahalliy budjet daromadlari tarkibini tahlil qilish natijasida quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Hozirgi kunda mahalliy budjetga birlashtirilgan daromadlar turlari shuningdek qonunchilik asosida mahalliy soliqlar ro'yxatini kengaytirish maqsadga muvofiq; Mahalliy budjet daromadlari barqarorligini ta'minlash maqsadida umumdavlat soliqlaridan ajratmalar miqdorlarini har yili qayta ko'rib o'zgartirish kiritmasdan, hech bo'lmaganda 3 yilda bir marta o'zgartirish kiritish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Bu esa o'z navbatida mahalliy budjet daromadlari barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

J.Maxmadustov. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish: (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoreferati. – Toshkent, 2023.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.